New Research in Islamic Humanities Studies
Online ISSN : 2980 - 8944
https://api.lu.ac.ir/
Lorestan University

An Analysis of the Governance Indicators of the Promised Savior from the Perspective of the Barelvi School of Thought

Abbas Khosravi

Assistant Professor, Department of Education, Faculty of Humanities, University of Kurdistan, Kurdistan, Iran.
Email: a.khosravi@uok.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 05 April 2026
Received in revised form 09 August 2026
Accepted 10 September 2026
Available online 23 September 2026

Keywords:
Barelvi movement,
Sunni Islam,
Mahdism,
Governance characteristics of the Promised Savior

ABSTRACT

Objective: The examination of the indicators of the governance of the Promised Savior is regarded as one of the significant discussions in the field of Mahdism. Addressing this subject is necessary in that many epistemic issues pertaining to the understanding of the magnificent era of the appearance of the Promised Savior are clarified in light of the elucidation of these indicators and conditions. A precise understanding of these indicators can pave the way for reinforcing Mahdist belief and for presenting a model for desirable governance in Islamic thought.

Method: This article, employing a descriptive-analytical method, examines the indicators of the governance of the Promised Savior from the perspective of the Barelwi school. This method facilitates a systematic comparison of the Barelwi perspective with other Islamic schools and the extraction of points of commonality and difference.

Results: According to the findings of this research, the governance of the global unity of the Promised Savior and the Caliph of the present age, in the Barelwi view, possesses indicators such as the perfection and true felicity of the human being, the sovereignty of the religion of Islam in all dimensions of human life, governance based on comprehensive justice, and the provision of universal welfare and tranquility; the governance model of the Promised Savior will be complementary to prophetic governance. These indicators demonstrate that the promised governance in Barelwi thought is a comprehensive system grounded in religious and ethical principles.

Conclusion: Based on the examinations conducted, there exist numerous commonalities between the Shiah and the Barelwi school in various doctrinal discussions and in Mahdism, including the nature of that figure's governance, which is effective and beneficial for promoting rapprochement among Islamic schools. These commonalities can provide a basis for inter sectarian dialogue and greater convergence within the Islamic world.

Cite this article: Khosravi, A. (2026). An Analysis of the Governance Indicators of the Promised Savior from the Perspective of the Barelvi School of Thought. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 5 (11), 1-16. https://doi.org/10.22034/api.2025.2064127.1358

© Author retain the copyright and full publishing rights.
Publisher: Lorestan University.
DOI: https://doi.org/10.22034/api.2025.2064127.1358

Introduction

One of the Sunni Hanafi Sufi currents in the Indian subcontinent that stands in opposition to extremist currents is designated Barelwi. This name derives from the word Bareilly, a city located near Delhi in India. Since Ahmad Rida Khan, the founder of the Barelwi school, was born and resided in this city, his followers are known as Barelwis. (A group of authors, 2019; A group of authors, 2015; Khusrawi, 2019). The emergence of the Barelwi movement dates back to the late thirteenth century AH. (Sharaf Qadiri, n.d.: 3). This was a period in which the Deobandis, influenced by the thought of Shah Wali Allah Dihlawi, criticized certain religious customs and practices of society and presented a rigorous definition of monotheism (tawhid), according to which only God is capable over matters of the unseen and no one other than God possesses these attributes. Among the measures of the Deobandis at the societal level was that they questioned and criticized the issue of seeking intercession (tawassul) and soliciting the intercession of divine saints, which was incompatible with the religious beliefs of Indian Muslims. (Sharaf Qadiri, n.d.: 3–5). The founder of the Barelwi Hanafi intellectual school, Ahmad Rida Khan Barelwi (d. 1297 AH/1880 CE), surnamed Abd al-Mustafa, was born in the city of Bareilly in the state of Uttar Pradesh, India. From childhood, he learned Islamic sciences under his father, a prominent scholar and opponent of Wahhabism. During this period, he likewise studied under other masters such as Mirza Qadir Bik and Sayyid Abu al-Hasan Ahmad Nur Marahrawi. (Qadiri, 2009; Aslam Reza, 1427 AH). After Ahmad Rida Khan, a number of his followers, upon receiving the title of khilafat, disseminated his views on various subjects upon returning to their cities. After some time, the presence of his students in various parts of the Indian subcontinent caused his ideas to be propagated within a short period in other provinces and in the seminaries of Bengal, Bahawalpur, and Punjab, Sindh, and Rajasthan, and even in parts of Sistan and Baluchistan in Iran. (Khusrawi, 2019). The purpose of establishing this intellectual current was to defend religious traditions and beliefs during the era of Ahmad Rida Khan, which had come under attack by certain radical intellectual currents. (Dashti, 2009). The Barelwis, relying upon the noble hadith of Ghadir Khumm, believe that the Noble Prophet (peace be upon him), on the day of Ghadir Khumm, in the presence of a large gathering of Companions, appointed Imam Ali (peace be upon him) as his successor and caliph in inner Imamate, and that the narration Whoever I am his master, this Ali is his master is the proclamation of Imam Ali's guardianship (wilayah) to humanity until the Day of Resurrection. From the Barelwi perspective, Imam Ali (peace be upon him) is the first inner Imam and the guardian (wali) after the Messenger of God. They regard Imam Mahdi (may God hasten his reappearance) as the last outer and inner Imam, to whom guardianship terminates, and who will be the seal of guardianship. (Qadiri, 2009). The Barelwis believe that concerning the appearance of the Caliph of the present age, the Companions, the Successors, and after them the scholars of the Islamic world in various periods have transmitted soundly-chained narrations whose recurrence (tawatur) has been established. From their perspective, the issue of the appearance is one of the common and agreed-upon points of all Islamic schools. (Ibid.: 70). Tahir Qadiri, a contemporary Barelwi scholar, regards the issue of belief in the Promised Savior as a

subject of consensus among all religions and Islamic schools, agreed upon by scholars and all Islamic thinkers in various periods. He considers one of the common issues between the Shi'ah and the Sunnis to be the belief in the appearance of the Savior, the events of that era, and the formation of the promised government. (Ibid.: 74). In the present research, the Barelwi attitude toward the indicators of the promised Mahdist governance has been examined. Based on the studies and examinations of the cited sources conducted to date, no independent and noteworthy research has been carried out specifically in this field. Therefore, the present article, utilizing scholarly sources and the Urdu sources of the Barelwi followers, undertakes to elucidate the characteristics and indicators of the governance of the Promised Savior from the perspective of this intellectual current.

Method

This article, employing a descriptive-analytical method, examines the indicators of the governance of the Promised Savior from the perspective of the Barelwi school. This method facilitates a systematic comparison of the Barelwi perspective with other Islamic schools and the extraction of points of commonality and difference.

Results

According to the findings of this research, the governance of the global unity of the Promised Savior and the Caliph of the present age, in the Barelwi view, possesses indicators such as the perfection and true felicity of the human being, the sovereignty of the religion of Islam in all dimensions of human life, governance based on comprehensive justice, and the provision of universal welfare and tranquility; the governance model of the Promised Savior will be complementary to prophetic governance. These indicators demonstrate that the promised governance in Barelwi thought is a comprehensive system grounded in religious and ethical principles.

Conclusion

The Barelwi school, as one of the Hanafi Sufi currents in the Indian subcontinent and in parts of Sistan and Baluchistan in Islamic Iran, possesses a more pronounced perspective on the discussions of the appearance (zuhur) compared to other schools and even among the Sufis themselves. This intellectual current regards the appearance of the Promised Savior as established by reference to the noble verses and has drawn upon numerous narrations in this regard, speaking of the rule of the righteous over the arrogant. The indicators of the governance of the Promised Savior have been actively and earnestly examined in the perspective of this influential current; indicators such as governance based on the elimination of discrimination, oppression, and corruption throughout the globe have not been neglected in their view the result of which will be the expression of satisfaction and contentment by the inhabitants of the earth and the heavens with the nature of the Promised Savior's governance. The provision of universal welfare and tranquility, the resolution of livelihood concerns through the promotion of a culture of generosity

and the equitable distribution of wealth among all human beings, are among the distinctions of that noble government. The sovereignty of Islam and its life giving laws in all dimensions of human life is another indicator attended to by the Barelwis, which will reach its zenith during the era of the Promised Mahdi. In their view, the governance of the Promised Savior is the continuation and extension of prophetic governance. Based on the meticulous examinations conducted, there exist numerous commonalities between the Shi'ah and the Barelwi intellectual orientation in various doctrinal discussions and in Mahdism, including the nature of that figure's governance, which is effective and beneficial for promoting rapprochement among Islamic schools and disseminating it within the scholarly, cultural, and general communities.

Author Contributions

The author contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

Thanks and appreciation have not been expressed.

Ethical Considerations

The author strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The author declare no conflict of interest.

پژوهش های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی
شاپا الکترونیکی: ۸۹۴۴-۲۹۸۰
https://api.lu.ac.ir/
دانشگاه لرستان

بررسی شاخص های حکمرانی منجی موعود از دیدگاه بریلویه

عباس خسروی

استادیار گروه معارف، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کردستان، کردستان، ایران. رایانامه: a.khosravi@uok.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی،

تاریخچه مقاله:
تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۱/۱۶
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۵/۱۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۱۹
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۰۱

کلیدواژه‌ها:
بریلویه،
اهل سنت،
مهدویت،
شاخص های حکمرانی منجی موعود

چکیده

هدف: بررسی شاخص‌های حکمرانی منجی موعود از مباحث مهم در حوزهٔ مهدویت به شمار می‌رود. پرداختن به این موضوع از آن جهت ضرورت دارد که بسیاری از مسائل معرفتی مربوط به شناخت دوران پرشکوه ظهور موعود نجات‌بخش در پرتو تبیین این شاخص‌ها و شرایط آشکار می‌گردد. شناخت دقیق این شاخص‌ها می‌تواند زمینه‌ساز تقویت باور مهدوی و ارائهٔ الگویی برای حکمرانی مطلوب در اندیشهٔ اسلامی باشد.

روش پژوهش: این مقاله با بهره‌گیری از روش توصیفی–تحلیلی، به بررسی شاخص‌های حکمرانی منجی موعود نجات‌بخش از دیدگاه بریلویه می‌پردازد. این روش امکان مقایسهٔ نظام‌مند دیدگاه بریلویه با دیگر مذاهب اسلامی و استخراج نقاط اشتراک و افتراق را فراهم می‌سازد.

یافته‌ها: بر اساس یافته‌های این تحقیق، حکمرانی واحد جهانی منجی موعود و خلیفهٔ عصر حاضر در نگاه بریلویه دارای شاخص‌هایی همچون کمال و سعادت حقیقی انسان، حاکمیت دین اسلام در همه ابعاد زندگی بشر، حکمرانی بر اساس عدالت فراگیر، فراهم آوردن رفاه و آسایش همگانی است؛ مدل حکمرانی منجی موعود مکمل حکمرانی نبوی خواهد بود. این شاخص‌ها نشان می‌دهد که حکمرانی موعود در اندیشهٔ بریلویه، نظامی جامع و مبتنی بر اصول دینی و اخلاقی است.

نتیجه‌گیری: بر اساس بررسی‌های صورت گرفته، اشتراکات بسیاری بین شیعه و بریلویه در مباحث مختلف اعتقادی و مهدویت از جمله نوع حکمرانی آن حضرت وجود دارد که در جهت ارتقای تقریب بین مذاهب اسلامی، مؤثر و مفید است. این اشتراکات می‌تواند مبنایی برای گفتگوی بینامذهبی و همگرایی بیشتر جهان اسلام فراهم آورد.

استناد: خسروی، عباس. (۱۴۰۵). بررسی شاخص های حکمرانی منجی موعود از دیدگاه بریلویه. *پژوهش های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی*، (۱۱) ۵، ۱-۱۶. https://doi.org/10.22034/api.2025.2064127.1358

ناشر: دانشگاه لرستان.

© نویسنده.

DOI: https://doi.org/10.22034/api.2025.2064127.1358

مقدمه

یکی از جریان‌های صوفی اهل سنت حنفی مذهب در شبه‌قاره هند که در تقابل با جریان‌های تندرو قرار دارد، «بریلویه» نامیده می‌شود. این نام برگرفته از کلمه «بَریل» شهری واقع در نزدیکی دهلی در هندوستان. از آنجا که احمدرضاخان، بنیان‌گذار مکتب بریلویه، در این شهر متولد و ساکن بوده است، پیروان او به نام «بریلویه» شناخته می‌شوند (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۸؛ جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۴؛ خسروی، ۱۳۹۸). پیدایش بریلوی به اواخر قرن سیزدهم قمری باز می گردد. (شرف قادری، بی تا: ۳). دورانی که دیوبندیه با اثر پذیری از اندیشهٔ شاه ولی‌الله دهلوی، بعضی آداب و رسوم دینی جامعه را نقد کرده و تعریف سخت‌گیرانه‌ای از توحید ارائه دادند که بر اساس آن، فقط خداوند بر امور غیب توانا است و کسی غیر از خدا این اوصاف را ندارد. از جمله اقدامات دیوبندیه در سطح جامعه این بود که مسئله توسل و طلب شفاعت از اولیای الهی را زیر سؤال برده و نقد می کردند که طرح این مسائل با باورهای مذهبی مسلمانان هند هم‌خوانی نداشت (شرف قادری، بی تا). موسس مکتب فکری حنفیِ بریلوی احمدرضا خان بریلوی(م ۱۲۹۷ ق۱۸۸۰ م) ملقب به عبدالمصطفی، در شهر بریلی ایالت اتراپرادش هندوستان به دنیا آمده است. از کودکی نزد پدر خود که یک عالم برجسته و از مخالفین وهابیت بود، علوم اسلامی را فراگرفت. همین ایام از محضر اساتید دیگری نظیر میرزا قادر بیک، سید ابوالحسن احمد نورمارهروی تلمذ نمود (قادری، ۲۰۰۹؛ اسلم رضا، ۱۴۲۷). بعد از احمدرضاخان عده‌ای از پیروانش پس از دریافت عنوان «خلافت» در بازگشت به شهرهایشان، دیدگاه‌های او را در مباحث مختلف منتشر می کردند. بعد از مدتی حضور شاگردان ایشان در نقاط مختلف شبه‌قاره هند سبب شد که در مدت کوتاهی تفکرات وی در استان‌های دیگر و مدارس بنگال، بهاول پور و پنجاب، سند و استان راجستان و حتی قسمت هایی از سیستان و بلوچستان ایران ترویج یابد (خسروی، ۱۳۹۸). هدف از تاسیس این جریان فکری، دفاع از سنت ها و باورهای مذهبی در دوران احمدرضاخان است که از طرف برخی از جریان های فکری رادیکال مورد هجمه قرار گرفته است (دشتی، ۱۳۸۸). بریلویه با تکیه بر حدیث شریف غدیر خم بر این باورند که پیامبر اکرم (ص) در روز غدیر خم که با حضور جمعیت زیادی از صحابه، حضرت علی (علی) را به عنوان جانشین و خلیفه خود در امامت باطنی منصوب کردند و روایت «من کنت مولاه فهذا علی مولاه» اعلام ولایت حضرت علی (ع) به بشریت تا روز قیامت است. از نگاه بریلویه، امام علی (ع) به عنوان اولین امام باطنی و ولی پس از رسول خداست. آنان امام مهدی (عج) را به عنوان آخرین امام ظاهری و باطنی دانسته که ولایت به ایشان ختم شده و خاتم ولایت خواهند بود (قادری، ۲۰۰۹). بریلوی‌ها معتقدند که درباره‌ی ظهور خلیفه عصر حاضر، صحابه، تابعین و پس از آنان علمای جهان اسلام در دوره‌های مختلف، روایات صحیح‌السندی نقل کرده‌اند که تواتر آن‌ها به اثبات رسیده است. از نگاه آنان مسئله‌ی ظهور، یکی از نقاط مشترک و مورد اتفاق تمام مذاهب اسلامی است (همان۷۰). طاهر قادری از علمای معاصر بریلوی، مسئله‌ی اعتقاد به منجی موعود را موضوعی مورد اجماع بین تمامی ادیان و مذاهب اسلامی می‌داند که مورد اتفاق علما و تمام متفکران اسلامی در دوره های مختلف است. او یکی از مسائل مشترک بین شیعه و اهل سنت را اعتقاد به ظهور منجی و رخدادهای آن روزگار و تشکیل حکومت موعود می‌داند (همان). در پژوهش پیش رو نوع نگرش بریلویه پیرامون شاخص های حکمرانی موعود مهدوی مورد کنکاش قرار گرفته است. بر اساس مطالعات و بررسی منابع مورد استناد و مداقه صورت گرفته تاکنون تحقیق مستقل و قابل توجهی به طور خاص در این زمینه صورت نگرفته است. از این رو، مقاله حاضر با بهره‌گیری از منابع علمی و اردوی پیروان بریلویه، به تبیین ویژگی‌ها و شاخص های حکمرانی منجی موعود از منظر این جریان فکری می‌پردازد.

بیان مساله و ضرورت تحقیق

برای شناخت بهتر و دقیق از نوع نگرش مذاهب اسلامی از همدیگر ضروری است با مراجعه به منابع اصیل، عقاید آنان مورد بررسی قرار بگیرد. میزان شناخت آنان از همدیگر تاثیر زیادی در نوع نگرش آنها و حتی تصمیم گیری و جهت گیری های اعتقادی خواهد داشت. رسالت بزرگ علما و صاحبان قلم این است که با بررسی دقیق و عالمانه نسبت به جریان های

فکری موجود، زمینه رشد، تعامل و همگرایی را ایجاد کنند و با نقد و بررسی عالمانه وحدت مورد نظر را تحقق بخشیده و مانع نفوذ جریان های تکفیری جهت ایجاد اختلاف بین آنان شوند. یکی از مسائل و موضوعاتی که امروزه علاوه بر جهان اسلام در سایر محافل علمی و فرهنگی کشورهای دنیا مورد توجه قرار گرفته، ظهور منجی موعود و نوع و شیوه حکمرانی آن است. بریلویه به عنوان یکی از جریان های صوفی اثرگذار نگاه ویژه ای به موضوع مهدویت داشته که مهم ترین آن اعتقاد به جایگاه خلافت ظاهری و باطنی برای امام عصر می باشد. باتوجه به این نوع نگاه آنان به مهدویت، تبیین شاخص های حکمرانی موعود نوید بخش به عنوان یکی از مسائل اساسی در جهان عصر حاضر به ویژه جهان اسلام مورد توجه قرار خواهد گرفت.

پیشینه تحقیق

بیشتر منابع جهت شناخت جریان فکری بریلویه به زبان اردو، عربی و انگلیسی بوده و آثار کمی از آنان به زبان فارسی هست. به خاطر اهمیت و لزوم آشنایی با تفکرات و رجوع به منابع اصیل آنان، نگارنده بر آن شد تا با زبان اردو آشنا شده و بعضی از آثار مورد استناد در این اثر با موضوع مهدویت و مرتبط با تحقیق مذکور را به فارسی ترجمه کرده که مورد استفاده قرار گرفته است. در ذیل پاره‌ای از آثار بریلویه پیرامون مبحث ذکر شده معرفی می گردد:

احمد رضا خان بریلوی به عنوان موسس این جریان فکری در العقیده فی الاسلام در مورد حاکمیت اسلام و اجرای کامل احکام آن در دوران حکمرانی مهدی موعود، مطالبی بیان کرده است. او همچنین در مجموعه اشعار خود به عنوان حدائق بخشش در مورد حضرت مهدی و اجداد ایشان شعر گفته است و معتقد است که آن حضرت به دنیا آمده و در عالم ارواح هستند که باید منتظر ظهور ایشان باشیم. احمد رضا خان در این اثر شعری مدح حضرت مریم س را در کنار مدح حضرت زهرا س قرارداده و قائل به عصمت حضرت فاطمه س شده است. احمد رضا خان بریلوی در حدائق بخشش، ذیل شجرۀ طیبه اصلها ثابت و فرعه فی السماء اشعاری را در مدح و ذکر مناقب اهل بیت نیز سروده است. (بریلوی، ۱۳۲۵ق).

امجدعلی اعظمی از شاگردان احمدرضاخان، در کتاب بهار شریعت در مورد نوع حکمرانی امام مهدی ع ذیل آیه ۲۸ سورۀ فتح، غلبه دین اسلام بر تمامی ادیان الهی را در زمان حکومت مهدی موعود ع می داند.

کتاب غایۀ الإجابۀ فی مناقب القرابۀ (اهل بیت اطهارکی فضایل و مناقب) به زبان اردو از دکتر محمد طاهرالقادری؛ وی در باب ششم مناقب امام مهدی ع، با ذکر خصوصیات و فضائل اخلاقی آن امام، به بیان نشانه های ظهور نیز پرداخته است. محمد طاهر دو کتاب به صورت اختصاصی به زبان اردو در مورد امام مهدی با عناوین حیات و نزول مسیح اور ولادت امام مهدی (عج)، القول المعتبر فی الامام المنتظر نگاشته است. دکتر طاهر قادری در اثر اول خود به بررسی تبار امام، شمائل آن حضرت و شباهت های امام مهدی ع و حضرت عیسی ع در نوع ولادت و قیام پرداخته است. در اثر دوم آیات و سخنان بزرگان و صحابه در مورد امام مهدی ع و نوع قیام آن حضرت مورد بررسی قرار گرفته است.

مفتی محمد هاشم، از بزرگان معاصر بریلوی در کراچی پاکستان، در حال تألیف مجموعه‌ای ۵۰ جلدی به زبان اردو با نام «معرفت امام مهدی (امام مهدی متعلق شعور و آگاهی کا ایک عظیم شاهکار)» پیرامون امام زمان (عج) است که تاکنون ۱۵ جلد آن منتشر شده است، با توجه به دیداری که نویسنده این سطور با نگارنده در دی ماه ۱۳۹۷ هجری شمسی داشته، جلد اول آن توسط مفتی محمد هاشم به بنده اهدا شد که در این اثر مورد استفاده قرار می گیرد. محمد هاشم در مورد ولادت امام مهدی ع و اقوال متفاوت در این زمینه مباحثی را مطرح کرده است. ایشان در ادامه با استناد به منابع متعبر شیعه نقل قول های ولادت آن امام را نیز آورده است. یکی از مباحث مهم این اثر بررسی علائم ظهور امام مهدی (ع) از نگاه مستشرقین و علمای جهان اسلام است.

کتاب اشتراکات و افتراقات اعتقادی بریلویه با شیعه تالیف عباس خسروی در فصل چهارم به بررسی اشتراکات و افتراقات مهدویت از جمله ولادت امام مهدی ع، نام پدر و مادر آن حضرت، خصوصیات اخلاقی و صفات ایشان، مکان ظهور آن حضرت با مقایسه تطبیقی بین شیعه و بریلویه پرداخته است.

مقاله علمی پژوهشی با عنوان بررسی جایگاه خلیفه‌ی عصر حاضر در ظاهر و باطن از دیدگاه بریلویه عباس خسروی و دکتر مهدی فرمانیان معرفی شخصیت امام عصر و شاخص ها، بشارت های ظهور امام مهدی در قرآن و روایات، نشانه ها و علائم ظهور آن حضرت از دیدگاه بریلویه، بیان شده است.

مقاله نشانه‌های ظهور منجی موعود در نگاه صوفیانه‌ی فرقه‌ی بریلوی عبدالواحد بامری استادیار گروه معارف دانشگاه سیستان و بلوچستان و منصور نیک پناه دانشیار زبان و ادبیات فارسی گروه عمومی حسابداری مجتمع آموزش عالی سراوان (نویسنده مسول) شماره ۳۷ دوفصلنامه علمی پژوهشی عصر آدینه بهار و تابستان ۱۴۰۲ ، نویسندگان اثر ذکر شده در مورد علائم و نشانه‌های ظهور امام مهدی ع بحث کرده اند.

با بررسی و نگاه مدقانه در منابع علمی و دست اول بریلویه و تحقیق های به عمل آمده، همچنین کتب و مقالات ذکر شده هیچکدام به صورت مستقل به موضوع مورد اشاره استناد نکرده اند. از نوآوری های این اثر آن است که به عنوان اولین اثر علمی شاخص های حکمرانی منجی موعود را مورد بررسی و کنکاش قرار داده است.

روش تحقیق

نگارنده در این تحقیق با بهره گیری از روش کتابخانه ای و توصیفی تحلیلی موضوع مذکور را به انجام رسانده است. در این نوشتار نگارنده با مراجعه به آثار اردوی دست اول در باب موضوع مورد نظر و یاداشت برداری، بعد از بررسی و تحلیل محتواهای آنها و تطبیق آن با اندیشه های بریلویه، متناسب با موضوع ذکر شده اقدام به نگارش پژوهش مورد نظر کرده است.

اهمیت و جایگاه منجی موعود در نگاه بریلویه

باور به منجی موعود از مفاهیم کلیدی است که در منابع علمی تمامی پیروان فرق و مذاهب بر آن تأکید شده است. شرایط حکمرانی آن موعود عدالت‌گستر از محورهای اساسی مورد توجه اندیشمندان مکاتب فکری بوده و اشتراکات فراوانی بین آن مکاتب در این زمینه وجود دارد. از نگاه آنان در دوران طلایی ظهور بشریت آزادی خواه به صورت یک امت واحده گرد هم خواهند آمد و آن منجی وعده داده شده قیام خواهد کرد. بریلویه با توجه به نگاه صوفیانه خود برخلاف دیوبندیه برای منجی موعود (عج) دو نوع امامت را قائل هستند و معتقدند ایشان دارای ولایت و امامت باطنی است و هم ظهور و خلافت و امامت ظاهری با وجود نورانی آن امام والا مقام، به فرجام خود خواهد رسید (قادری و محمد طاهر، ۲۰۰۹). از تفاوت های دیگر نگاه دیوبندیه با بریلویه در موضوع مهدویت این است که بریلویه امام مهدی ع را به عنوان آخرین خلیفه در عصر حاضر پذیرفته اند (مفتی هاشم، ۲۰۱۸). با توجه به اهمیت و نقش منجی در نگاه بریلویه آیات و روایاتی در این زمینه مورد استناد آنان قرار گرفته است که در ذیل به آنها اشاره می گردد:

آیات مورد استناد بریلویه

پیروان جریان فکری بریلویه با استناد به آیات شریفه قرآن معتقدند که امام مهدی ع آخرین خلیفه‌ی ظاهر و باطن است و اطاعت از آن امام نجات‌بخش، ضروری است. در ذیل برخی از آیات شریفه که مورد استناد بریلویه در موضوع مهدویت قرار گرفته بیان می گردد:

از آیاتی که مورد استناد بریلویه در بشارت ظهور منجی موعود قرار گرفته، این آیه شریفه است: «وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ». (قصص: ۵). و خواستیم بر کسانی که در آن سرزمین فرو دست شده بودند منّت نهیم و آنان را پیشوایان [مردم] گردانیم، و ایشان را وارث [زمین] کنیم.

بریلویها این آیه را از جمله آیاتی می‌دانند که به روشنی بشارت و نوید ظهور منجی موعود را در سراسر جهان بیان می کند. آنان در ادامه به نهج البلاغه حکمت ۲۰۹ استناد می کنند که علی ع فرمودند: لَتَعْطِفَنَّ الدُّنْيَا عَلَيْنَا بَعْدَ شِمَاسِهَا، عَطْفَ الضَّرُوسِ عَلَى وَلَدِهَا؛ وَ تَلَا عَقِيبَ ذَلِكَ: وَ نُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَ نَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ».

دنیا بزودی بعد از چموشیها و خشونتهایش منقاد و رام ما خواهد شد، چنانکه شتر بد خو، هر چند که نسبت به دوشنده اش بد رفتار است ولی نسبت به فرزندش ملایم و مهربان است که حضرت آیه شریفه را تلاوت فرمودند: «وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ...» (مفتی محمدهاشم، ۲۰۱۸). محمد هاشم از علمای معاصر بریلویه این جمله امام را بشارتی بزرگ برای همه مستضعفین جهان می داند که گستره حکمرانی ایشان شامل همه کشورها خواهد بود (همان).

با توجه به اینکه بریلوی‌ها معتقدند امام مهدی به عنوان آخرین خلیفه‌ی عصر حاضر خواهند بود، یکی از علائم قیامت را ظهور آن امام می دانند. (اعظمی، بی‌تا:). از آیات کریمه ای که مورد استناد بریلویه قرارگرفته است: «وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ» (زخرف: ۶۱). «و همانا او نشانه‌ای برای [فرا رسیدن] ساعت است؛ پس هرگز در آن تردید مکنید و از من پیروی کنید؛ این است راه راست». در نگاه بریلویه، آیه مذکور در مورد امام مهدی (ع) نازل شده است و ضمیر در «إِنَّهُ» به امام عصر ع بازمی‌گردد. تحقق دولت آن امام هدایتگر، یکی از نشانه‌های قبل از روز رستاخیز است؛ چرا که دولت آن حضرت، آخرین دولت کریمه در جهان هستی خواهد بود و پس از آن دولت دیگری نخواهد بود (مفتی هاشم، ۲۰۱۸).

روایات

در منابع روایی بریلوی، احادیث متعددی در خصوص ظهور آن موعود آخر الزمان، شرایط تحقق آن و علائم ظهور ایشان ذکر شده است که در ادامه به سه روایات مهم مورد استناد آنان اشاره می‌گردد.

از روایاتی که بریلویه به آن در مورد منجی موعود استناد کرده اند، این حدیث شریف نبوی است: «ابشرکم بالمهدی یبعث فی امتی علی اختلاف من الناس و زلزال فیملأالارض قسطاً و عدلاً کما ملئت جوراً و ظلماً یرضی عنه ساکن السماء و الارض یقسم المال صحاحا... و یملأ قلوب امۀ محمد غنی و یسعهم عدله» (قادری، ۲۰۰۹). شما را بشارت باد به مهدی، در روزگاری که مردم گرفتار اختلاف و تزلزل هستند قیام می کند و زمین را همچنان که از جور و ستم پر شده، از عدل و داد آکنده می سازد. اهل آسمان و زمین از او خشنود خواهند بود. او اموال را به طور مساوی تقسیم می‌کند... و قلوب امت محمد (ص) را از بی‌نیازی پر می‌کند و عدالتش همگان را فرا می‌گیرد.

در روایت دیگری، ابوسعید خدری از رسول خدا (ص) نقل کرده است: «یخرج فی آخر امتی المهدی یسقیه الله الغیث و تخرج الارض نباتها و یعطی المال صحاحاً و تکثر الماشیه و تعظم الامۀ». مهدی در آخر امت من ظهور خواهد کرد. خداوند زمین را با باران سیراب می کند و زمین رویيدنی‌های خود را آشکار می سازد. او اموال را به طور مساوی تقسیم می کند و دام‌ها فراوان می‌شوند و امت بزرگ می‌گردد (مفتی هاشم، ۲۰۱۸). روایت دیگر نبوی از آن حضرت نقل شده است: «لاتذهب الدنیا حتی یملک العرب رجل من اهل بیتی یواطئ اسمه اسمی».«دنیا به پایان نخواهد رسید تا اینکه مردی از اهل بیت من که نامش با نام من یکی است، بر عرب حکومت کند (غازی قادری، ۱۹۸۱؛ مفتی هاشم، ۲۰۱۸).

روایت دیگر مورد استناد بریلویه، این بشارت نبوی است که فرموده‌اند: «المهدی من عترتی و من ولد فاطمه». «مهدی از عترت من و از فرزندان فاطمه است». بریلویه، با استناد به این روایت معتقدند که منجی موعود از نسل فاطمه س است (قادری، ۲۰۰۹).

شاخص های حکمرانی منجی موعود از دیدگاه بریلویه

بریلویه بر این باورند که با توجه به بشارت های آمدن منجی موعود در آخرالزمان و اشتراکات فراوان بین ادیان الهی در این زمینه، برای استقرار حکمرانی واحد جهانی شاخص هایی وجود دارد که در رفع نابسامانی های عالم سودمند است. زیست بشر بر مدار اخلاق و رعایت حقوق همدیگر، زندگی مسالمت آمیز حتی بین حیوانات، در جهان آن روز فراگیر خواهد شد. بر اساس دیدگاه بریلویه، در حکمرانی مهدوی سعادت و کمال حقیقی انسانها به نهایت خود خواهد رسید و در سایر زمینه ها و

شاخص ها شاهد کمال علم و ایمان، علم و دین، و به نوعی کامل تر پایان نابسامانی زندگی بشر در آن دوران طلایی خواهد بود (مفتی هاشم، ۲۰۱۸).

تبیین چرایی شاخص های حکمرانی آن امام به عنوان فرصتی برای پیروان مکتب اهل بیت در جهت معرفی دین مبین اسلام و آخرین ذخیره الهی است. نوع حکمرانی آن حضرت به گونه است که با اقبال تمام آزادی خواهان جهان روبرو شده و تبلیغات سوئی که در جهان غرب در مورد مهدویت مطرح شده، رخت خواهد بست. بر این اساس ضرورت اقتضا می کند که این شاخص ها در محافل علمی و فرهنگی مورد بررسی قرار گرفته و برای عموم تبیین گردد. در ذیل به برخی از شاخص های حکمرانی منجی موعود از نگاه بریلویه اشاره می گردد.

حکمرانی منجی موعود بر اساس عدالت فراگیر

از دیدگاه بریلویه عدالت فراگیر به عنوان یکی از گم شده های بشر امروز است و دنبال کسی می گردد تا آن را تحقق ببخشد. در حکمرانی مهدوی یکی از شاخص های حکومت، اجرای عدالت در سراسر جهان است و مردم آن روزگار طعم رعایت عدالت فراگیر را در تقسیم اموال و نعمت های الهی به صورت عادلانه در سایه حکومت دینی خواهند چشید. در حکمرانی مهدوی خبری از تبعیض و ظلم و فساد نخواهد بود و مردم در امنیت کامل به زندگی خود ادامه خواهند داد. مهم ترین روایاتی که در این زمینه مورد استناد بریلویه قرارگرفته است:

الف: از روایات مورد استناد بریلویه در این زمینه حدیث شریف نبوی است: «لا تقوم الساعةُ حتّی تملا الارض ظلماً و جوراً و عدواناً ثم یخرج من اهل بیتی مَن یملاها قسطاً وعدلا کما ملئت ظلماً و جورا» (قادری، ۲۰۰۸). قیامت بر پا نمی گردد تا زمانی که زمین از ستم و دشمنی آکنده شود، آن گاه مردی از خاندان من قیام می کند و زمین را، همچنان که از ظلم و جور آکنده شده، از عدل و داد پر می کند همان گونه که پر از ظلم و جور شده بود.

ب: عبدالله بن مسعود از رسول خدا ص نقل کرده است: «لو لم یبق من الدنیا یوم لطول الله ذالک الیوم حتّی یبعثَ فیه رجلا منّی اوْ من اهل بیتی یملا الارض قسطاً وعدلا کما ملئت ظلماً و جوراً (قادری، ۲۰۰۸). اگر از (عمر) دنیا، فقط یک روز باقی بماند، خداوند چنان آن روز را طولانی می‌کند تا مردی از (نسل) من یا از اهل بیت من، قیام کرده و زمین را پر از عدل و داد کند، همان گونه که از ستم پر شده است.

ج: روایت دیگر مورد استناد بریلویه در حدیثی دیگر از رسول خدا نقل شده است: «وَ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ عَنِ اَلنَّبِیِّ صَلَّی اَللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ فِی قِصَّةِ اَلْمَهْدِیِّ قَالَ: یَجِیءُ إِلَیْهِ رَجُلٌ فَیَقُولُ: یَا مَهْدِیُّ أَعْطِنِی أَعْطِنِی، قَالَ: فَیَحْثِی لَهُ فِی ثَوْبِهِ مَا اِسْتَطَاعَ أَنْ یَحْمِلَهُ» (قادری، ۲۰۰۸). افرادی به حضور امام مهدی ع خواهند آمد و از وی درخواست کمک می کنند که ایشان تا آن جا که آنان بتوانند حمل کنند، می بخشد و مساعدت می نماید.

د: از روایت هایی که بریلویه در مورد عدالت فراگیر در حکمرانی مهدی موعود به آن استناد کرده اند، این حدیث شریف نبوی است:

شما را به مهدی بشارت می دهم که در میان امتم برانگیخته می شود و اهل آسمان و ساکنان زمین از او راضی می شوند و اموال را به صورت عادلانه در جامعه دینی تقسیم می کند و خداوند قلب های آنان را به گونه ای بی نیاز می نماید و عدالت او تمامی عالم آفرینش را فرا می گیرد (قادری، ۲۰۰۸؛ مفتی هاشم، ۲۰۱۸).

خشنودی اهل زمین و آسمان از شیوه حکمرانی منجی موعود

از نگاه بریلویه شیوه حکمرانی در حکومت منجی موعود به گونه ای است که تمامی انسان ها از آن ابراز رضایت و خرسندی دارند و آن حضرت ملجا و پناهگاه مظلومان جهان خواهد بود. یکی از وجوه تمایز حکومت مهدوی با سایر حکومت ها، اجرای کامل و تمام احکام و قوانین بر اساس دستورات الهی است، لذا مردم در آن دوران شاهد نزول برکات حکومت مهدوی در سراسر دنیا می باشند از روایات مورد استناد بریلویه در این شاخصه، این حدیث شریف نبوی است که فرمودند:

«المهدی رجلُ مِن وُلدی لونُه لونُ عربی و جسمُه جسم اسرائیلی علی خدّه الایمنخالُ کانَّهُ کوکب دُریٌّ یملا الارض عدلاَ کنه مُلئت جوراَ یرضی بخلافته اهل الارض و اهل السماء» (قادری، ۲۰۰۸؛ مفتی هاشم، ۲۰۱۸). مهدی از فرزندان من، دارای چهره ای عربی و بدنی اسرائیلی است. خالی بر گونه راست ایشان مانند ستاره ای تابان می درخشد اهل زمین را سرشار از عدل و داد می کند و تمام اهل زمین و آسمان به خلافت و حکمرانی حضرت رضایت دارند.

حاکمیت اسلام در تمام ابعاد زندگی بشر

احمدرضاخان بریلوی معتقد است که دین اسلام به عنوان خاتم ادیان، دارای معارف توحیدی جهان شمول در تمام عرصه ها پاسخ گوی نیازها و ابعاد زندگی بشر می باشد. در آن روزگار حکمرانی امام مهدی به گونه ای است که بشر دورانی را تجربه خواهد کرد که شریعت محمدی بر سایر ادیان آسمانی غلبه پیدا کرده و حاکمیت اسلام بر تمام جهان سایه خوهد افکند (بریلوی، بی تا). از آیاتی که در این زمینه مورد استناد بریلویه قرار گرفته، این آیه شریفه است: «هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله». (فتح /۲۸)

واکاوی مفهوم حکمرانی نشان از گستردگی مفهومی آن دارد، به نحوی که همه نوع شکلهای حکمرانی نظیر حکمرانی شرکتی، محلی، ملی (دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی) و بین المللی را شامل میشود (عین القضاۀ، فقیه حبیبی و منتظری، ۱۴۰۳).

او پروردگاری است که رسولش را به دین و هدایت خلق فرستاد تا او را بر تمامی ادیان عالم برتری دهد (آزاد، ۲۰۰۶). امجدعلی اعظمی از شاگردان احمدرضاخان بریلوی، تحقق آیه شریفه و حاکمیت احکام اسلام در تمام جهان را در دوران حکمرانی امام مهدی ع می داند (اعظمی، بی تا).

از دیگر مستندات بریلویه برای این شاخص، روایت شریف نبوی است که فرموده اند: «و یعمل فی الناس بسنۀ نبیهم و یلقی الاسلام بجرانه الی الصفر». او در میان مردم به سنت پیامبر عمل خواهد نمود و دین اسلام را بر تمام زمین سلطنت و عزت می بخشد (بریلوی، بی تا، شرف قادری، بی تا؛ مفتی هاشم، ۲۰۱۸؛ فخر رازی، ۱۴۲۰هـ.ق).

فراهم آوردن رفاه و آسایش همگانی در حکمرانی منجی موعود

در حکمرانی مهدوی یکی از شاخص های مهم که مورد توجه بریلویه قرارگرفته، فراهم کردن رفاه و رفع دغدغه های معیشتی مردم است. در آن دوران مردم از لحاظ معیشت و رفاه، به خصوص در مسائل اقتصادی و زندگی روزمره از فزونی نعمت های الهی در این خصوص برخوردار هستند.

یکی از روایات مورد استناد بریلویه در این مورد حدیث شریف نبوی است: «یکون فی امتی المهدی فتنعم فیه امتی نعمۀ لم ینعموا مثلها قط...» (مفتی هاشم، ۲۰۱۸). مهدی در میان امت من ظهور می نماید مردم در آن عصر از جهت رفاه و نعمت های الهی در شرایطی خواهند بود که در هیچ زمانی همانند این دوره به آنان نعمت داده نشده است.

روایت دیگر نبوی که در این زمینه توسط بریلویه به آن استناد شده است: «یخرج فی آخر امتی المهدی یسقیه الله الغیث و تخرج الارض نباتها و یعطی المال صحاحا و تکثر الماشیه و تعظم الامۀ» (قادری، ۲۰۰۹). مهدی در پایان امت من خروج می کند خداوند بر او باران را نازل می نماید و زمین در عصر پرفروغ ظهورش، گیاهان را می رویاند و او مال را به گونه ای مساوی تقسیم خواهد نمود و گوسفند و گاو و شتر فراوان می شود و امت اسلامی در عظمت و شکوهمندی از امنیت و رفاه مطلوب بهره مند خواهند بود.

حکمرانی منجی موعود مکمل حکمرانی نبوی

از نگاه بریلویه، در حکومت مهدوی الگوی ایشان برای زمامداری در کره زمین بر اساس حکمرانی نبوی است. به نوعی می توان گفت که حکمرانی ایشان، مکمل حکمرانی رسول خدا ص با بهره گرفتن از معارف اصیل اسلامی و آموزه های بی بدیل آن است، لذا یکی از شاخص های مورد توجه بریلویه برای حکومت منجی موعود، استمرار مسیر نورانی حکومت نبوی

در دوران مهدوی است. معیار مدیریت و حکمرانی ایشان بر اساس سیره نبوی و نورانی آن خواهد بود. مستند بریلویه در این زمینه روایتی است که ام سلمه از رسول خدا (ص) نقل کرده است:

هنگامی که لشکر سیفانی در سرزمین بیدا حضور خواهد یافت، بندگان شایسته الهی از مناطق شام و عراق به سوی مهدی می آیند و در میان رکن و مقام با او بیعت می کنند و حضرت اموال را بین مردم به عدالت تقسیم و بر اساس روش رسول خدا در افکار عمومی و مردم رفتار می کند و احکام تعالی بخش اسلام را با تمام ابعاد آن در عالم هستی گسترش می دهد (قادری، ۲۰۰۸).

نتیجه‌گیری

بریلویه، به عنوان یکی از جریان های حنفی مذهب صوفی در شبه قاره و قسمت هایی از سیستان و بلوچستان در ایران اسلامی در میان سایر نحله ها و حتی اهل متصوفه، نگاهی پررنگ تر نسبت به مباحث ظهور دارند. این جریان فکری ظهور منجی موعود را با استناد به آیات کریمه دانسته و از روایات متعددی در این خصوص استفاده کرده و از حاکمیت صالحان بر مستکبران سخن گفته‌اند. شاخص های حکمرانی منجی موعود در نگاه این جریان تاثیرگذار فعالانه مورد بررسی قرار گرفته است، شاخصی مانند حکمرانی بر اساس رفع تبعیض، ظلم و فساد در سراسر گیتی از نگاه آنان، مغفول نمانده که نتیجه آن ابراز رضایت و خشنودی اهل زمین و آسمان از نوع حکمرانی منجی موعود خواهد بود. فراهم کردن رفاه و آسایش همگانی، رفع دغدعه های معیشتی با ترویج فرهنگ بخشش و تقسیم مال به صورت مساوی بین آحاد بشریت، از امتیازات آن دولت کریمه است. حاکمیت اسلام و قوانین روح بخش آن در همه ابعاد زندگی بشر، از دیگر شاخص های مورد توجه بریلویه است که در دوران مهدی موعود به اوج خود خواهد رسید. در نگاه آنان، حکمرانی منجی موعود استمرار و امتداد حکمرانی نبوی است. بر اساس بررسی های صورت گرفته و دقیق، اشتراکات بسیاری بین شیعه و گرایش فکری بریلویه در مباحث مختلف اعتقادی و مهدویت از جمله نوع حکمرانی آن حضرت وجود دارد که در جهت ارتقای تقریب بین مذاهب اسلامی و ترویج آن در بین جامعه علمی، فرهنگی و عموم مردم، مؤثر و مفید است.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسنده در این مقاله به شکل زیر است:

نویسنده به تنهایی مسئول مفهوم‌پردازی، نگارش و بازبینی مقاله است.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسنده، این مقاله تعارض منافعی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسنده این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می شود.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

اسلم رضا، محمد. (۱۴۲۷ هـ ق/۲۰۰۶ م). حیاۀ الامام احمدرضا، بی جا: ادارۀ تحقیقات امام احمدرضا، چاپ اول.

اعظمی، امجدعلی. (بی تا). بهار شریعت، کراچی، مکتبه رضویه.

اویسی، محمد فیض احمد. (۲۰۰۴م). بیت المقدس، کراچی: قلب مدینۀ پبلشرز.

اویسی، محمد فیض احمد. (بی‌تا). سؤالات وجوابات، کراچی: بیت الکتب.

اویسی، محمد فیض احمد. (۱۴۲۳ق). نزول کی بعد عیسی کی مشاغل، بهاول پور: اداره تألیفات اویسیه.

آزاد، ابوالکلام. (۲۰۰۶). مسئلۀ خلافت، لاهور: مکتبه جمال، ۲۰۰۶م.

آصف، حسین. (۱۳۹۱). پایان نامه سطح ۲ حوزه علمیه، تحلیل و بررسی آرای کلامی بریلوی، قم: جامعۀ المصطفی العالمیۀ.

بدایونی، محمد عبدالحامد. (۲۰۰۸). عقائد اهل سنت، تحقیق: مولانا دلشاد احمد، بدایون: تاج الفحول اکیدمی.

بریلوی، احمدرضاخان. (بی تا). العقیده فی الاسلام، فور بندر غوجرات هند: مرکز اهل سنت برکات رضا.

بریلوی، احمدرضاخان. (۲۰۰۱م) جامع الاحادیث، مترجم: محمد حنیف خان رضوی بریلوی، بریلی، جامعه نوریه رضویه.

بریلوی، احمدرضاخان. (۱۳۲۵ق). حدائق بخشش، کراچی: مکتبۀ المدینۀ.

جان ل. اسپوزیتو. (۱۳۸۸). دائرۀ المعارف جهان نوین اسلام، تهران: نشر کتاب مرجع- نشر کنگره.

جبرئیلی، محمد صفر. (۱۳۹۱). سیری در تفکر کلامی معاصر، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول.

جمعی از نویسندگان. (۱۹۶۹/۱۳۹۸). اردو دائرۀ المعارف اسلامیۀ، لاهور: دانشگاه پنجاب.

جمعی از نویسندگان. (۱۳۹۴). اطلس رهبران، تهران: نشر معارف، چاپ اول.

جمعی از نویسندگان. (بی‌تا). گلدسته عقاید و اعمال، کراچی: مکتبۀ المدنیه.

حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۷۹). وضعیت ژئوپلیتیک پنجاب در پاکستان، تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی.

حموی، یاقوت. (بی‌تا). معجم البلدان، بیروت: دار صادر.

خسروی، عباس. (۱۳۹۸هـ ش). اشتراکات و افتراقات اعتقادی بریلویه با شیعه، قم: آثار نفیس، چاپ اول.

دشتی، محمد؛ طارمی، حسن و دشتی، مهدی. (۱۳۸۸). دایره المعارف جهان نوین الاسلامی، تهران: نشر کتاب مرجع، نشر کنگره.

رئیس السادات، سید عبدالحسین. (۱۳۹۰). عقیدۀ شفاعت، تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، چاپ اول.

رضوی، محمد شهاب. (۱۹۹۵). اعلی حضرت فاضل بریلوی کی والد گرامی مولانا نقی علی خان، لاهور: عالمی دعوت اسلامیۀ.

شرف قادری، محمد عبدالحکیم. البریلویۀ کا تحقیقی و تنقیدی جائزه، (بی تا). بی جا: اعلی حضرت نت ورک.

شرف قادری، محمد عبدالحکیم. (بی‌تا). تلخیص بهار شریعت، لاهور: محمد اسلم رضوی.

عین القضاۀ، علی اصغر، فقیه حبیبی، علی و منتظری، احمد. (۱۴۰۳). فرایند خطمشی‌گذاری معنوی و راهبردی رهبران دینی در حکمرانی مطلوب با تمرکز بر همگرایی و واگرایی دین و دولت. *پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی، ۳(۶)*، ۳۲۷-۳۱۳.

https://doi.org/10.22034/api.2025.2072458.1487

غازی قادری، غلام رسول. (۱۹۸۱). خلافت بلافصل، لاهور: مدینه بکدپو چوک فاروقی حسین ظفر وال رود ناروال، چاپ اول.

فخر رازی، ابو عبدالله محمد بن عمر بن الحسن بن الحسین. (۱۴۲۰). مفاتیح الغیب التفسیر الکبیر، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

فرمانیان، مهدی و خسروی، عباس. (۱۳۹۸). بررسی جایگاه خلیفه عصر حاضر در ظاهر و باطن از دیدگاه بریلویه، قم: *انتظار موعود*، شماره ۶۴.

قائمی، حسن. (بی‌تا). پایان نامه تقابل صهیونیسم با مهدویت، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم.

قادری برکاتی بدایونی، علامه فضل الرسول. (۱۹۹۹/۱۴۲۰). المعتقدالمنتقد– شرح المعتمد المستند بناء نجاۃ الأبد احمد رضا خان بریلوی، مجمع اسلامی مبارک فور.

قادری، محمد طاهر. (۲۰۰۸). حیات و نزول مسیح اور ولادت امام مهدی، لاهور: منهاج القرآن، ، چاپ اول.

قادری، محمد طاهر. (۲۰۰۵م). سیف الجلی علی منکر ولایت علی، لاهور: منهاج القرآن، چاپ هشتم.

قادری، محمد طاهر. (۲۰۰۹). القول المعتبر فی الامام المنتظر (امام مهدی کاظهور اور فضایل)، لاهور: منهاج القرآن، چاپ نهم.

قادری، محمد طاهر. (۲۰۰۸). عقیدۂ ختم نبوت، لاهور: منهاج القرآن، چاپ هشتم.

محمد طاهر. (۲۰۰۶م). غایۃ الاجابۃ فی مناقب القرابۃ، لاهور: منهاج القرآن، چاپ اول.

مرادآبادی، نعیم الدین. (بی تا). کتاب العقائد، بی جا: اعلی حضرت نت ورک.

مصطفایی، محمدنجم. (بی‌تا). نجات کاراسته، لاهور: اداره تحقیقات اسلامیۂ حنفیه.

مفتی هاشم، محمد. (۲۰۱۸). معرفت امام مهدی (امام مهدی متعلق شعور و آگاهی کا ایک عظیم شاهکار)، کراچی: دی اسلامیک ریسرچ سینڑ dha، چاپ اول.

References

Azami, A. A. (n.d.). Bahare shariat. Karachi: Maktabah Rizwiyyah.

Aslam Reza, M. (2006). Hayat al-Imam Ahmad Riza. n.p.: Idarahe Tahqiqat Imam Ahmad Riza. (Original work published 1427 AH)

Asif, H. (2012). Analysis and examination of Barelvi theological views [Level 2 seminary thesis]. Al-Mustafa International University, Qom.

Azad, A. K. (2006). The issue of the caliphate. Lahore: Maktabah Jamal.

Badayuni, M. A. H. (2008). Aqaid ahl al-sunnah (M. D. Ahmad, Ed.). Badayun: Taj al-Fuhul Academy.

Barelvi, A. R. K. (n.d.). Al-aqidah fi al-Islam. Porbandar, Gujarat, India: Markaz Ahle Sunnat Barkate Riza.

Barelvi, A. R. K. (1907). Hadaiq bakhshish. Karachi: Maktabat al-Madinah. (Original work published 1325 AH)

Barelvi, A. R. K. (2001). Jami al-ahadith (M. H. K. Rizvi Barelvi, Trans.). Bareilly: Jamiah Nuriyyah Rizwiyyah.

Dashti, M., Taromi, H., & Dashti, M. (2009). Encyclopedia of the modern Islamic world. Tehran: Ketabe Marja / Nashre Kongreh.

Eynolghozat, A. A., FaghihHaibi, A. & Montazeri, A. (2025). The Spiritual and Strategic Policy-Making Process of Religious Leaders in Good Governance with a Focus on the Convergence and Divergence of Religion and State. *New researches in Islamic Humanities Studies*, *3*(6), 313-327. https://doi.org/10.22034/api.2025.2072458.1487

Esposito, J. L. (2009). The Oxford encyclopedia of the modern Islamic world. Tehran: Ketabe Marja / Nashre Kongreh. (Original work published in English; Persian edition 1388 SH)

Fakhr al-Razi, A. A. M. b. U. (1999). Mafatih al-ghayb (al-tafsir al-kabir). Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. (Original work published 1420 AH)

Farmanian, M., & Khosravi, A. (2019). Examining the position of the caliph of the present age in the exoteric and esoteric dimensions from the Barelvi perspective. *Intizare Mawud*, 64.

Ghazzi Qadri, G. R. (1981). Khilafate bilafasl. Lahore: Madinah Book Depot, Chowk Faruqi, Husayn Zafar Wal Road, Narowal.

Group of Authors. (n.d.). Guldastahe aqaid wa amal. Karachi: Maktabat al-Madaniyyah.

Group of Authors. (1969). Urdu dairahe maarife Islamiyyah. Lahore: University of the Punjab. (Original work published 1398 AH / 1969 CE)

Group of Authors. (2015). Atlas of leaders. Tehran: Nashre Maarif.

Hafeznia, M. R. (2000). The geopolitical situation of Punjab in Pakistan. Tehran: Al-Huda International Publications.

Hamawi, Y. (n.d.). Mujam al-buldan. Beirut: Dar Sadir.

Jabraeili, M. S. (2012). A survey of contemporary theological thought. Tehran: Research Institute for Islamic Culture and Thought.

Khusrawi, A. (2019). Doctrinal commonalities and differences between Barelvism and Shiism. Qom: Athare Nafis.

Moradabadi, N. (n.d.). Kitab al-aqaid. n.p.: Ala Hazrat Network.

Mustafai, M. N. (n.d.). Najate karastah. Lahore: Idarahe Tahqiqate Islamiyyah Hanafiyyah.

Mufti Hashim, M. (2018). Marifate Imam Mahdi (A masterpiece of awareness concerning Imam Mahdi). Karachi: The Islamic Research Center DHA.

Nahj al-Balaghah.

Owaisi, M. F. A. (n.d.). Sualat wa jawabat. Karachi: Bayt al-Kutub.

Owaisi, M. F. A. (2002). Nuzul ke bad Isa ke mashaghil. Bahawalpur: Idarahe Talifate Owaisiyyah. (Original work published 1423 AH)

Owaisi, M. F. A. (2004). Bayt al-Maqdis. Karachi: Qalbe Madinah Publishers.

Qadri, M. T. (2005). Sayf al-jali ala munkir wilayat Ali. Lahore: Minhaj-ul-Quran. (8th ed.)

Qadri, M. T. (2006). Ghayat al-ijabah fi manaqib al-qarabah. Lahore: Minhaj-ul-Quran.

Qadri, M. T. (2008). Aqidahe khatme nubuwwat. Lahore: Minhaj-ul-Quran. (8th ed.)

Qadri, M. T. (2008). Hayat wa nuzule Masih aur wiladate Imam Mahdi. Lahore: Minhaj-ul-Quran.

Qadri, M. T. (2009). Al-qawl al-mutabar fi al-Imam al-muntazar (The appearance of Imam Mahdi and his virtues). Lahore: Minhaj-ul-Quran. (9th ed.)

Qadri Barkati Badayuni, F. R. (1999). Al-mutaqad al-muntaqad Sharh al-mutamad al-mustanad bina najat al-abad (Ahmad Riza Khan Barelvi). Majma Islami Mubarakpur. (Original work published 1420 AH)

Qaimi, H. (n.d.). The confrontation between Zionism and Mahdism [Thesis]. Center for the Management of Qom Seminary, Qom.

Rais al-Sadat, S. A. H. (2011). The doctrine of intercession. Tehran: World Forum for Proximity of Islamic Schools of Thought.

Rizvi, M. S. (1995). Ala Hazrat Fazil Barelvi ke walide girami Mawlana Naqi Ali Khan. Lahore: Alami Dawate Islamiyyah.

Sharaf Qadri, M. A. H. (n.d.). Al-Barelviyyah ka tahqiqi wa tanqidi jaizah. n.p.: Ala Hazrat Network.

Sharaf Qadri, M. A. H. (n.d.). Talkhise bahare shariat. Lahore: Muhammad Aslam Rizvi.

The Holy Quran.